

HANDEL; HØKERI OG KRO.

6.1. "Vor Kiøbstad til Profit og Bedste"

20. februar 1635 gav kongen bevilling til at det kunne holdes marked på Hovsøra første søndag etter Mikkelsmess. Bevillingen ble gitt etter at byborgerne hadde søkt om det. Markedet skulle holdes til "Bønderne paa Landet og Indvaanerne udi forne vor Kiøbstad til Profit og Bedste." 1) Tidspunktet for opprettelsen av markedet falt sammen med oppstartingen av Kvikneverket og var ingen tilfeldighet. Legaliseringen av handelen på Ørene må settes i forbindelse med oppsvinget gruvedriften avstedkom, noe som bekreftes av Sogner 2) og Skrondal 3).

I 27 år var Hovsøra markeds plass, inntil det ble avskaffet ved forordning av 30. juli 1662. I begrunnelsen for markedsforbudet het det at markedet "som i Ørchedalen nu holdes, maa Byen til Bedste, did transfereres". 4) Samme år ble det innført generelle by- og kjøpstads-privilegier, som satte en stopper for utøvelse av mange typer håndverk: på bygdene og forbød handel med utenlandske skip. 5) Ved alle disse forordningene var det hensynet til byen og borgerskapet der, som var den avgjørende faktor. Den geografiske avstanden mellom Ørene og Trondheim var ikke mer enn 5 mil. En utstrakt handelsvirksomhet på Ørene svekket byens handel og det var vanskelig å holde kontroll med hva som foregikk. Etter datidens merkantile tankegang var ikke konkurranse sett på som som et positivt element i handelsvirksomheten. Men minst like viktig var ønsket om å holde kontroll med import og omsetning slik at staten fikk sine avgifter i form av toll og skatt.

Bakgrunnen for byprivilegiene i 1660-åra var ønsket om en revurdering av næringsstrukturen i riket. Handel og industri ble satt i høysetet som grunnlag for statens inntekt og rikdom. Forsåvidt var ikke dette noe nytt, men de mange påbud og reformer som ble satt ut i livet, vitner om sterk vilje til å gjennomføre en reform. Den økonomiske politikk skulle først og fremst gi en positiv handelsbalanse.

Man ønsket å føre kontroll med hva som ble importert og ville samle den merkantile virksomhet til byer og ladesteder. Til å gjennomføre dette trengtes det et aktivt handelsborgerskap, som ble velsignet med privilegier, monopol og andre statlige reguleringer. I denne situasjonen oppstod det derfor en interessekonflikt mellom byborgerne og strandsitterne på Ørene omkring hvor og av hvem

handelsvirksomheten skulle drives. Som vi skal se, var det en sak å gi påbud og forordninger, å få satt dem ut i livet og fulgt opp etter intensjonene var en ganske annen.

6.2. Det selvgrodde marked.

Grunnlaget for omsetningsvirksomheten på Orkdalsørene må i første rekke forklares ut ifra stedets plassering, som et bindeledd mellom byen og innlandet, mellom kystbygder og innlandsbygder. Ørene var et knutepunkt, en transitthavn. Også før de "nye industriens" tid hadde stedet en viss sentrums-status. I en klage fra bøndene i Orkdal i 1633, het det at på Orkdalsørene hadde de alltid hatt "tvende kornhuse, ett for Ørchedallen og ett for Meldål og Rennebo." 6) Av silde-tienden fra 1620-åra går det fram at det bodde flere håndverkere på stedet. De fleste var kippere (bøkkere), men en var nevnt som Krammer (? kramkar) og en båtsmann, senere som båtbygger. 7). Fra skattelistene i 1640-åra og manntallene i 1660-åra fantes det flere smeder, repslager, skredder, gullsmed, maler og baker.

Det er grunn til å anta at omsetning og varebytte hadde foregått på Ørene også før markedet kom i 1635. Det er lite trolig at markedet brått ble plantet inn i et miljø som var ukjent med denne type aktivitet. Vi vet imidlertid ikke noen ting om hva som konkret foregikk av handel før markedet.

Det er også grunn til å stille spørsmålsteget ved om markedet i seg selv hadde noen vesentlig betydning for bosetningens størrelse og for menneskene som levde på Ørene. Markedet på Hovsøra ble holdt første uke i oktober. Det hadde bare noen dagers varighet. Under det første store sildefisket, som varte fra ca. 1590 til 1650, ble det fisket feitsild. Feitsildfisket varte fra september til ved juletider. Dette fisket falt sammen med markedet, slik at strandsitterne ikke kunne få avsatt fangsten i markedsperioden. De måtte derfor omsette silda i byen og på landet ellers i året. Hva drev så strandsitterne på Orkdalsørene med når de ikke var på feitsild- eller vårsildfisket?

De kunne drive håndverk og lokalt fiske utenfor sesongene, men det er grunn til å anta at dette neppe var deres eneste gesjeft. All omsetning av kram og nødvendighetsvarer kunne selvfølgelig ikke skje i de få dagene markedet pågikk. Avstanden til Trondheim var ikke større enn at strandsitterne kunne dra dit for å skaffe seg forsyninger, samtidig som de fikk avsatt sin sild og fisk. Vi vet at strandsitterne på slutten av 1600-tallet og gjennom

heile 1700-tallet, tok korn, salt, malt, kram og andre varer som returgods i sine båter. Dette omsatte de i smått på Ørene. Skrondal går så langt som å hevde at strandsitterne på Orkdalsørene "mest ikkje (kunne) unngå å drive meir eller mindre tuskhandel." 8) Trolig var disse forhold også gjeldende fra tidlig på 1600-tallet. Handelsvirksomhet på helårsbasis, eller i mellom sesongfiskeriene, var trolig en forutsetning for å kunne livberge seg ved Orklas os. Når markedets betydning framheves så sterkt i den lokalhistoriske litteratur, skyldes vel det at markedet er et av de få skikkelige bevis på merkantil virksomhet på Ørene i den første halvdel av 1600-tallet. Det er derfor rimelig å anta at handel og varebytte utenfor markedsperioden var minst like viktig for bosetningens størrelse og for enkeltindividene. Markedet hadde utvilsomt verdi som et avbrekk i den daglige rutine og som sosial faktor. Dette samlet folk og handelen gikk livlig for seg, men ingen kunne leve av hva noen få markedsdager kunne innbringe av omsetning. Mellom 1635 og 1662 var handelen legal under markedsperioden. Hva som fantes av annen handelsvirksomhet, vet vi lite om. Kildetilfanget om virksomheten ble bedre etter 1662. I første rekke skyldtes dette markedsforbudet og byprivilegiene. Handel i enhver form og en rekke håndverk ble forbudt utenfor byer og ladesteder. Det er rimelig at disse forordningene kunne virke urimelige og stivbeinte. Mange fortsatte å bo på Ørene og utøve sin vante gesjeft, men dette var brudd på byprivilegiene og ble gjenstand for straffe-forfølgelse. De mange forsøk på å stoppe vareomsetningen på Orkdalsørene i siste halvdel av 1600-tallet og gjennom heile 1700-tallet, vitner om den pågående interessekonflikt mellom byborgere og strandsittere om retten til å drive handel med bygdene i området. Juridisk sett hadde byborgerne retten på sin side i konflikten. På en måte kan vi beskrive borgernes holdning til handelen på Ørene som ambivalent. Som gruppe var borgerne motstandere av virksomheten utenfor byen. Som enkeltindivider skaffet de til tross for dette, standsitterne varer som ble omsatt på Ørene og i omlandet. I tider da handelen på Ørene var ekstra stor, ble det foretatt rettslige forføyninger mot de mest aktive handelsmenn og høkere. Ellers ble det sett igjennom fingrene med varebyttet og handelen. Strandsitterne gav seg ikke så lett, til tross for påtale og straff. På mange vis utøvde de en passiv motstand mot byprivilegiene, ved at de i "det små" tok varer i retur fra byen og omsatte det lokalt.